

СОЦІАЛЬНА ТА СІМЕЙНА ПОЛІТИКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Крижанівська О.П.

к.філос.н., доцент

Малетич Г.А.

магістрантка Національного технічного університету України «КПІ»

В даній статті здійснено теоретичний та практичний аналіз вибіркових аспектів соціальної та сімейної політики в сучасній Україні. З'ясовано важливість виокремлення сімейної політики в самостійний напрям, в межах соціальної політики загалом. Проаналізовано важливість сімейної політики для сучасного суспільства.

В данной статье осуществлен теоретический и практический анализ выборочных аспектов социальной и семейной политики в современной Украине. Выяснена важность отделения семейной политики от социальной политики в целом. Проанализирована важность семейной политики для современного общества.

In this article there is theoretical and practical analysis of chosen aspects of social and family politics in modern Ukraine. Defined an importance of separation of family policy from social politics into an independent science. Made an analysis of importance of family politics for modern society nowadays.

Ключові слова: сімейна політика, соціальна політика, мета, модель, держава, предмет, сім'я, функції сім'ї.

Актуальність. Сім'я є базовим інститутом суспільства, без якого неможливо уявити існування та розвиток сучасної держави. Ця унікальна інституція виконує тільки її властиві функції: виховну, економічну, репродуктивну, комунікативну, регулятивну; господарсько - побутову та інші. Всі вони підлягають управлінню з боку держави, яка за допомогою спеціально організованої системи здатна цілеспрямовано впливати на інститут сім'ї. Зміни, які відбуваються сьогодні в структурі та складі сім'ї, сімейних ролях, функціях сім'ї, доводять доцільність перегляду існуючої державної системи впливу на інститут сім'ї та розробки нової моделі їхніх взаємовідносин. Це в свою чергу, зумовило суспільні та наукові дискурси щодо проблем - зменшення рівня шлюбності; стрімкого зниження демографічних показників; збільшення кількості розлучень, цивільних шлюбів, рівня позашлюбної народжуваності, неповних сімей; «кризових» сімей; зменшення коефіцієнту народжуваності та розміру сім'ї; ролі сім'ї у вихованні дітей, тощо.

Огляд останніх досліджень і публікацій. В працях науковців розробляються та реалізуються два протилежних підходи до розуміння заданої тематики і пошуку шляхів позитивного впливу на розвиток даної проблеми. Пропонуються запровадити нові державні концепції сімейної політики. Сучасний стан інституту сім'ї на даному етапі розвитку одна група вчених розглядає як модернізаційний напрям розвитку, інша - як кризовий напрям.

Прихильники першого напрямку вітчизняні вчені - Г. А. Заїкіна, Н. Т. Арістова З. М, Алігаджієва, , Т. А. Гурко, Л. Г. Вишневський, М. Г. Панкратова, зазначають, що зміни в сучасній сім'ї є цілком закономірним явищем та наполягають на збереженні суверенітету сім'ї, обмеженого впливу на нього з боку державних органів. Вони вважають, що сімейну політику не потрібно і не доцільно відокремлювати у самостійний напрям діяльності держави, адже усі сфери державної політики так або інакше впливають на розвиток та існування інституту сім'ї [4].

Прибічники іншого напрямку, вітчизняні вчені - З. В. Ромовська, А. І. Антонов, І. В. Бестужев-Лада, В. А. Борисов, Н. М. Римашевська - дотримуються такої позиції, що інституційні зміни сім'ї відбулися через системну кризу сім'ї, сформовану техногенним суспільством. Вони вважають, що для її подолання, слід проводити в державі цілеспрямовану сімейну політику, адже мета такої політики - забезпечення інтересів сім'ї, сприяння її самоорганізації, самозабезпечення досягнення добробуту, створення умов для успішного функціонування та розвитку її, як важливого соціального інституту [5].

Серед вітчизняних дослідників інституту сім'ї, соціальної політики та сімейної політики, слід назвати таких вчених: З. В. Ромовську, В. В. Бекову, М. М. П'яницького, Л. Короткову, О. Вихрова, Л. Мелешко, Я. І. Шевченко та інші. Серед зарубіжних науковців слід відзначити і виокремити таких авторів: Г. Спенс Х. Ламперт, Дж. Гуд, В. Берр, Є. Фромм, С. В. Дармодехіна, А. І. П'янова, Ж. В. Чернову, А. Г. Вишневського, А. Г. Волкова, Ф. Хаек А. Д. Плотнокова, А. І. Антонова, О. В. Дорохіну [4].

Мета та завдання дослідження. Вітчизняні вчені в своїх працях більше уваги приділяли окремим аспектам впливу держави на інститут сім'ї, роблячи акцент на взаємовідносинах держави та особистостей; забезпеченні державних пільг та допомоги окремим категоріям громадян. Мова про аналіз державного впливу на інститут сім'ї, його позитивні та негативні аспекти, перспективи виокремлення сімейної політики у самостійний напрям, концептуальні засади державної сімейної політики України практично не велась.

Саме тому мета роботи - здійснити теоретичний та практичний аналіз аспектів соціальної та сімейної політики в сучасному суспільстві, розкрити важливість виокремлення сімейної політики в самостійний напрям, в межах соціальної політики загалом. Автор ставить за завдання, довести важливість сімейної політики для сучасного суспільства і на підставі чого можливою стане розробка теоретичних та практичних засад державної сімейної політики сучасної України.

Слід сказати, що досліджувані дефініції не мають свого практичного та теоретичного визначення. Різні науковці в своїх підходах виходять з різних поглядів на місце та роль держави, на її відповідальність за життя та діяльність окремої особи чи сім'ї, на зміст та мету соціальної та сімейної політик. Суть одного з підходів полягає в тому, що відбувається прирівнювання суспільного та соціального, а тому соціальна політика розглядається як суспільні дії щодо вирішення загальносуспільних проблем. За такого підходу особисті проблеми кожного члена суспільства та їх сімей, залишаються на другому плані у порівнянні з інтересами всього суспільства загалом.

Другий підхід полягає в тому, що потрібно вирішувати перш за все, питання захисту соціально вразливих та соціально незахищених верств населення через налагодження системи державних пільг, допомог та благочинної допомоги, але такий підхід обмежує активність державних та громадських інститутів лише частиною суспільства. В поле зору держави попадають лише сім'ї кризові, малозабезпечені, багатодітні, сім'ї інвалідів, тощо. Сім'я ж як соціальний інститут в цілому, залишається поза увагою держави і тому кризові моменти в її розвитку не стають об'єктом державного врегулювання.

Третій підхід виходить з необхідності регулювання, перш за все, соціально- трудових відносин в державі, але за таким підходом значна частина суспільства, в тому числі сім'я, взагалі залишається поза увагою суб'єктів соціальної політики. Четвертий підхід має на меті пом'якшення негативних наслідків індивідуальної та соціальної нерівності в суспільстві, через систему перерозподільних заходів. За такого підходу, передбачено, що програми державних допомог рівномірно нараховуються всім сім'ям.

Кожен з цих підходів має своє негативне та позитивне запровадження в сучасній державі. Розвинені держави використовують в своїй соціальній політиці тією чи іншою мірою усі ці підходи. Можна сказати, що серед напрямів реалізації та функціонування соціальної політики в суспільстві можна виокремлювати два головних напрямки - ліберальний та соціально-демократичний. Кожний з них має відповідно свій характер, зміст, мету, особливості практичної реалізації його в державі, завдання та методи здійснення соціальної політики в суспільстві [6].

Перший напрям реалізації соціальної політики полягає в тому, що держава практично намагається надавати кожній сім'ї певну свободу та можливість самостійно вирішувати власні проблеми. Держава виконує такі функції, які без неї не може вирішити самостійно індивід або окремі соціальні групи.

Суть іншого напрямку є його основною метою - відповідна соціальна справедливість серед населення, усунення або пом'якшення нерівності за розподілу соціальних, економічних та інших ресурсів. Цей напрям не ставить істотних вимог до індивіда та його сім'ї, а зменшує роль особистісних стимулів самореалізації особи, адже держава гарантує певний рівень доходів, соціальних послуг та виплат, який фактично не залежить від внеску конкретної індивіда в цей процес. Реальні потреби сім'ї визначають межу соціальних виплат.

З позицій кожного напрямку робляться відповідні спроби дати визначення соціальної політики. Так для О. Л. Іванової соціальна політика - це діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні [1, 107].

Розглядаючи політику з соціально - демократичної позиції, можна сказати, що це керований вплив держави, що базується на системі норм та правил, нормативних структур, що приймають рішення та організують діяльність, яка сприяє залученню до політичних процесів різних суб'єктів. Мета такого впливу - сприяти формуванню спільності інтересів

широких верств населення й консолідувати тим самим суспільство, досягаючи підтримки ним діяльності держави» [4].

Мета соціальної політики України полягає в створенні умов для існування та розвитку особистості як соціальної істоти, умов для реалізації конституційних прав і свобод людини. Об'єктом соціальної політики є населення країни, молоді сім'ї, молодіжні та дитячі організації та об'єднання, біженці, переселенці, пенсіонери, люди похилого віку. Суб'єкти соціальної політики: громадські, релігійні, благодійні та інші недержавні об'єднання; комерційні, фінансові та інші бізнесові структури; державні органи, відомства та установи [7, 575].

Соціальна політика сучасної держави повинна бути зорієнтована не лише на підтримку наявного рівня соціальних гарантій і створення механізмів соціального захисту окремих найбільш уразливих соціальних груп, а й на реалізацію довготривалих програм щодо кардинальної зміни основ системи соціального захисту, підвищення її ефективності в сучасному суспільстві. Основними цілями соціальної політики нашої держави на даному етапі розвитку є: максимальне збереження фізичного, інтелектуального, духовно-етичного потенціалу країни; зміцнення стимулу трудової мотивації, відтворення "людського капіталу" країни; забезпечення та створення соціально-економічних передумов для реалізації громадянами своїх потреб і інтересів, виявлення своєї активності й розкриття особистості, адже без цього неможливо створити громадянське суспільство, де була б особиста свобода та реальна демократія [5].

На даний час для нашої країни фактично характерне поєднання двох згаданих напрямків реалізації соціальної політики, адже жодний з них не має яскраво виражених ознак соціальної держави, якою є Україна. Особливості та механізми реалізації соціальної політики в суспільстві регламентуються такими основними Законами України: «Про пенсійне забезпечення», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про освіту», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про запобігання захворюванням на СНІД та соціальний захист населення», «Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» «Про зайнятість населення», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [4].

Основними напрямами державної соціальної політики України визначено: доходи, рівень життя громадян; зайнятість громадян і стан ринку праці; організацію й оплату праці; охорону праці; загальнообов'язкове державне соціальне страхування; житлове забезпечення громадян та ін. Окремо визначені основні складові системи соціального захисту громадян як то соціальне страхування, пов'язане з трудовою діяльністю, окремі грошові виплати та пенсії допомога сім'ям з дітьми; адресна соціальна допомога окремим малозабезпеченим верствам населення; надання житлових субсидій; компенсації та пільги тим, хто постраждав від техногенно-екологічних катастроф [6].

Зі сказаного вище, можна зробити висновок, що соціальна політика в нашій країні ще тільки формується і узаконюється законами України відповідно до статеві - вікових категорій населення; соціальна політика країни залежить від соціально - економічного розвитку; в країні відбувається недостатнє фінансування сфери соціального захисту членів суспільства; соціальна політика держави орієнтується на індивідуумів і фактично не враховує інтереси сім'ї як соціального інституту.

Розвиток соціально - економічного суспільства впливає на стан розвитку сучасної сім'ї, яка є його первинною ланкою. Трансформаційні процеси в цьому розвитку вимагають нових, інноваційних форм, такими формами можна було б назвати: соціальний супровід сімей, соціальний патронаж сімей, соціальна допомога та підтримка сім'ям, соціально - психологічна реабілітація сім'ям та інші. Сімейна політика це складова частина соціальної політики, яка має цілеспрямовану діяльність держави та інших суб'єктів політики, орієнтується на забезпечення соціальної безпеки сім'ї, її благополуччя, зміцнення і розвиток сім'ї як найважливішого інституту суспільства, створення необхідних умов для її функціонування та успішного виконання соціально - значимих функцій. Соціальна політика повинна стати сімейною, адже сім'я є головним чинником формування суспільства, вона виконує виняткову за своєю значущістю для суспільства функцію по народженню та вихованню дітей. Соціальна політика регулює економічні та моральні проблеми суспільства, які концентруються на сім'ї, відбиваються на її життєдіяльності. Сімейна політика на відміну від соціальної має більш цілеспрямований та конкретний об'єкт - інститут сім'ї. З визначенням об'єкта можна розглянути предметну галузь державної сімейної політики. Наявність власного предмету дозволяє принципово диференціювати сімейні проблеми від

загально соціальних проблем, а отже і від соціальної політики. Державна сімейна політика прямо пов'язана зі зміцненням та підтримкою соціального інституту сім'ї, захищає його інтереси та права в процесі суспільного розвитку, дозволяє виявляти та вирішувати специфічні проблеми сім'ї [2, 203].

Як термін «сімейна політика» має відносно недавню історію, він сформувався протягом другої половини XX століття. За останні роки відбувається виокремлення сімейної політики в самостійний напрям від соціальної політики. Державна сімейна політика країни передбачає наявність ідеології, власної структури управління, основних форм, механізмів реалізації, законодавчої, кадрової, наукової та інформаційної основи.

Спробуємо визначити сімейну політику як структурну складову соціальної політики, що впливає на функціонування сім'ї як одного з соціальних інститутів та індивіда як носія сімейних ролей, які він виконує поряд з іншими соціальними ролями. Також державна сімейна політика визначається нами як самостійний окремий напрям соціальної політики, як комплексна система діяльності державних органів, яка з метою підтримки, зміцнення та розвитку спрямована на соціальний інститут сім'ї, на добробут сім'ї.

На даний час у нашій державі відсутня єдина правова база державної сімейної політики; не визначений правовий статус сім'ї, який би характеризував її становище в суспільстві як соціального інституту в цілому; законодавством держави регламентуються в основному сімейні права членів суспільства; політика, яка на даний момент застосовується у соціальній практиці, є не активною, а пасивною; сам термін «сімейна політика» практично не застосовується в державних документах; різні відомства та міністерства розуміють під поняттям сімейна політика, як правило, сукупність державних соціальних заходів, які впливають на життєдіяльність сім'ї дітей та жінок. Це призводить до того, що предмет сімейної політики збільшується настільки, що втрачає специфіку самостійного напрямку соціальної діяльності, порівнюється із предметом соціальної політики.

В нашій країні відсутнє державне відомство, яке могло б відповідати за впровадження державної сімейної політики. Більшість міністерств і відомств в нашій державі, не проводять системної роботи в цій галузі, не розробляють відповідні програм підтримки та зміцнення сімейної політики, обмежуються лише деякими заходами, не виконують своїх функцій, як суб'єктів сімейної політики. Сім'я майже не приймає участі в розробці та впровадженні державної сімейної політики, не є повноправним суб'єктом тих реформ, яві приймаються у нашій країні. Це питання не опрацьовано концептуально, не сформовані державні механізми, які би забезпечували участь сім'ї у суспільно-політичній діяльності.

Отже, можна сказати, що у бюджеті країни кошти на фінансування сімейної політики цілеспрямовано не передбачені, фінансуються лише окремі заходи у цій галузі (соціальний захист, соціальне обслуговування сімей, допомога на дітей тощо). Деякі міністерства та відомства (Мінфін, Міністерство науки, освіти, молоді та спорту, Мінздрав тощо) вважають, що виокремлення в бюджеті країни окремою стрічкою коштів на фінансування сімейної політики не є доцільним, оскільки видатки на здійснення конкретних заходів передбачені в окремих статтях держбюджету, які пов'язані з освітою, культурою, соціальним захистом, охороною здоров'я тощо. В умовах, коли більшість сімей знаходиться за межею бідності, пріоритетною метою політики став соціальний захист найбільш вразливих верств населення. Це в основному матеріальна підтримка (державні допомоги) і соціальне обслуговування сімей. Щодо багатьох інших аспектів сімейної політики, то вони знаходяться у зародковому стані. Можна стверджувати, що система сімейної політики в нашій країні тільки формується.

Одним із самих нагальних сучасних завдань є розробка науково-обґрунтованої державної сімейної політики України, яка б змогла підтримати та зміцнити наявний інститут сім'ї, забезпечити найкращі умови для повноцінного розвитку та життєдіяльності сім'ї.

Література

1. Іванова О. Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти / О. Л. Іванова. - К. : Академія, 2003. - 107 с.
2. Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення: Зб. наук. ст./ Український ін-т соціальних досліджень; Ін-т соціології НАН України; Соціологічна асоціація України. - К.: НВФ "Студцентр": НІКА-Центр, 1998. - 203 с
3. Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я: як Україні досягти європейського рівня якості послуг?: Національний ун-т "Києво-Могилянська академія", ред. : Тетяна Семігіна. - К.: Сфера, 2007. - 250 с.
4. Соціальна політика держави та основні шляхи її реалізації. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,58/id,1.

5. Соціальна політика в сучасному світі в Україні [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://otherreferats.aiibest.ru./political/00018231_0.html.
6. Соціальна політика: політико-правові засади та особливості управління соціальними процесами [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://buklib.net./component/option,com_jbook/task,view/Itemid,9999999/catid,202/i.
7. Україна: стратегічні пріоритети: Аналітичні оцінки - 2006/ Національний інститут стратегічних досліджень (Київ); Ред. О. С. Власюк. - К.: НІСД, 2006. - 575 с.